

HOOFSTUK 1 AGTERGROND EN OORSIG

1. INLEIDING

Die president van Suid-Afrika, mnr. Jacob Zuma het tydens sy eerste ontmoeting met die Nasionale Vergadering van Tradisionele Leiers in sy hoedanigheid as staatshoof op 22 Februarie 2010 die saak van moraliteit aangespreek. Hy het die belofte gemaak dat hy 'n landswye en omvattende gesprek oor etiese kwessies van stapel gaan stuur. Met verwysing na die verskynsel van kulturele diversiteit in die land het hy daarop gesinspeel dat daar in die verlede (die era van apartheid) vanuit een bepaalde hoek na etiese waardes gekyk is en dat die neiging toe bestaan het dat almal in die land oor dieselfde kam geskeer is. Die mening is verder uitgespreek dat daar op bepaalde kulturele groepe neergesien is en dat hul morele kodes en gebruike nie na wense in ag geneem is nie. Volgens mnr. Zuma het die tyd aangebreek dat 'n nuwe morele raamwerk nagestreef moet word waar alle verteenwoordigende godsdienste en kulturele tradisies hul insette en bydraes kan lewer (Mail & Guardian, Online, 23/02/2010).

Dit word duidelik dat die algemene moreel in Suid-Afrika voortaan waarskynlik anders daar gaan uitsien as op ander vastelande van die wêreld.

Mnr. Zuma se voorganger, mnr. Thabo Mbeki het tydens sy presidensiële dienstermyn as gasspreker opgetree by die vierde jaarlikse Nelson Mandela-gedenklesing wat op 29 Julie 2006 op die kampus van die Universiteit van die Witwatersrand gehou is. Oud-president Mandela, wat teenwoordig was, het by dié geleentheid sy opvolger geloof deur hom uit te sonder as dié staatshoof van Suid-Afrika wat tot op daardie stadium die grootste positiewe impak gehad het op die lewens van die burgers van sy land.

Mnr. Mbeki het sy toespraak afgeskop met die opmerking dat hy daarvan oortuig is dat die oorgrote meerderheid Suid-Afrikaners bid vir 'n goeie, morele en menslike samelewing waar mense vir mekaar omgee met die belofte van vreugde en geluk vir almal. Hy het die moed aan die dag gelê om na twaalf jaar se nuwe demokrasie deeglik bestekopname te maak van die pad wat tot op daardie stadium geloop is. Hy het nie geskroom om die nagelate groot belang van 'n behoorlike algemene morele verantwoordelikheid uit te wys nie. Sy hele betoog was ernstige en onverbloemde kritiek op die oordrewe kapitalistiese materialisme wat ons samelewing kenmerk. Tog is ekonomiese welvaart van die uiterste belang vir die land en sy mense. Verder is daar enorme suksesse behaal wat betref die opheffing van mense en die verbetering van hul daaglikse omstandighede. Basiese dienste soos die voorsiening van water en elektrisiteit en gesondheidsdienste asook verbeterde onderrigstelsels is duur. 'n Sterk ekonomie is daarvoor nodig. Die gevaar van 'n kapitalistiese stelsel was egter nog altyd, en is steeds die onversadigbare drang na rykdom. Soveel Suid-Afrikaners het sedert die begin van die nuwe demokrasie voor dié versoeking geswig. Selfs goed bedoelde regeringsbeleid en ander meganismes wat in werking gestel is om van die land se ekonomie 'n sukses te maak, het die fundamentele belang van goeie medemenslike moraliteit in 'n te groot mate geïgnoreer. Hoewel mnr. Mbeki die RDP (*Reconstruction and Development Programme*) geloof het vir wat dit oor die afgelope dekade of meer bereik het, het hy ernstig gepleit vir wat hy in navolging van sy voorganger noem: '*RDP of the soul*'; met die bedoeling dat die mens nie net uit 'n liggaam bestaan nie maar ook uit 'n siel wat van hom 'n spirituele wese met geestelike behoeftes maak. Dit sluit in: integriteit, eerlikheid, medemenslikheid en omgee vir mekaar. Sy hele argument het hy uit die Bybel geput en ook aan die hand van aangehaalde skrifgedeeltes uit onder andere Genesis, Spreuke en die Evangelie van Johannes gestaaf. Die Bybelse eis dat jy nie aan ander moet doen wat jy nie aan jouself gedoen wil hê nie en dat jy nie jou buurman met leë hande moet wegstuur wanneer hy jou nodig het nie, is deur hom beklemtoon. Hy het egter nie nagelaat nie om te verwys na gedeelte

waardes met ander godsdienste. Eerbied en respek vir alle mense en sosiale betrokkenheid by en sorg vir mekaar is die sake wat ons dringende aandag vra. Hoewel dit nêrens eksplisiet gesê is nie, kan daar aanvaar word dat die eertydse president bekommerd is oor die hoë vlak van misdaad, korrupsie en wanorde in die land. Dit is duidelik tot 'n groot mate toe te skryf aan 'n algemene gees van eiebelang, gierigheid, losbandigheid, onverantwoordelikheid en vergryp. Op sy uitgelese gehoor wat ooglopend uit bevoorregtes in die nuwe Suid-Afrika bestaan het, het hy 'n dringende beroep gedoen tot verwesenliking van die groot droom van *ubuntu*. Dít is vir hom die aangewese weg tot suksesvolle en standhoudende nasiebou in die uiters diverse en komplekse samelewing van Suid-Afrika en verwarrende tye waarin ons leef. Begrippe soos '*social cohesion*', '*human solidarity*' en '*national reconciliation*' is deurgaans deur hom beklemtoon (www.gov.co.za).

Op sy beurt was mnr. Nelson Mandela, die eerste president van die nuwe demokratiese Suid-Afrika 'n toonbeeld van integriteit. Een van sy primêre fokusareas was die saamsnoering van 'n nuwe diverse gemeenskap, by name die '*rainbow nation*'. Dit sou 'n nuwe morele bewussyn impliseer.

2. INTERPRETASIE

Vir soekers na 'n sinvolle en billike samelewing is dit verblydend om te verneem dat staatshoofde van ons land besorg is oor die algemene moraliteit van die dag. Verslaggewing in die dagpers en ander mediabronne wys gedurig onbehoorlike gedrag uit, hetsy strafregtelik of gemeenregtelik of sommer net onbehoorlik. Twyfelagtige praktyke deur mense en instansies is aan die orde van die dag. Dit is van die uiterste noodsaak dat die gedagte van "RDP of the soul" nou dringend aandag verg. Die toespraak van die oud-president was treffend en tydig hoewel die eksklusiwiteit van die geleentheid 'n beperkende invloed op die boodskap daarvan gehad het. Die mediadekking was swak en ontoereikend. Vanaf die

kantoor van die president is die gedagte van '*RDP of the soul*' ook nie verder gepropageer nie. Hoewel een enkele toespraak, hoe treffend dit ook al mag wees, nie op sigself 'n noemenswaardige verskil kan maak in die warboel van morele verwarring nie, sou dit tog op 'n manier die wiel aan die rol kon sit om uiteindelik 'n dramatiese transformasie op die morele front te bewerkstellig. Hierdie studie wil 'n beskeie bydrae tot dié debat lewer.

3. DIE VRAAG NA DIE ETIESE

Alvorens daar in die onderwerp van die studie ingegrawe word, is dit gepas om enkele opmerkings te maak ten opsigte van die verskynsel van die etiese.

3.1 DIE WESE EN BETEKENIS VAN DIE ETIESE

Etiek is 'n mens-aangeleentheid. In soverre die mens 'n besluitnemende wese is wat op grond van inligting en ervaring 'n keuse kan uitoefen wat grootliks op die moontlikhede van reg, meer reg, verkeerd en minder verkeerd berus, kom die etiese ter sprake. Die proses van die etiek word dus in verhoudings uitgespeel, hetsy dit die verhouding tot die bo-natuur, natuur, kultuur, struktuur, medemens, die self of 'n kombinasie hiervan is.

Dit veronderstel die wyses waarop mense oor hulleself, mekaar en al bogenoemde lewensverbande dink en daarmee handel. Medebepalend is mense se herkoms, verbintenisse en betrokkenheid (*commitments*). Elke mens leef aan die hand van 'n bepaalde etiese raamwerk wat deur waardes en norme bepaal word. Dit is individueel sowel as kommunaal van aard.

Verder is die etiese ook nie staties nie, maar dinamies aangesien die lewe dinamies is. Nuwe gebeure en omstandighede vra nuwe denke en handeling wat op hul beurt nuwe etiese oortuigings en gevolglike reaksies eis.

Die betekenis of waarde van die etiese word gevind in die beoordeling van die werklikheid sowel as die spontane óf doelbewuste bestuur daarvan.

PS Dreyer kies vir die term *sedelikheid* terwyl daar ruimte gelaat word vir al die ander sinonieme begrippe:

Sedelikheid is die geheel van reëls, gebooe en verbiedinge, norme en wette wat vir mense geldig is en wat hulle gedrag ten opsigte van goed en kwaad reël. Dit sluit egter ook mense se gesindhede, beskouings, oortuigings, vooroordele en beginsels ten opsigte van goed en kwaad, behoorlik en onbehoorlik, betaamlik en onbetaamlik, fatsoenlik en onfatsoenlik in. Verder sluit dit ook mense se handeling in gehoorsaamheid of ongehoorsaamheid aan norme, beskouinge en so meer in. Sedelikheid is dus 'n baie wye begrip. Die hoofsaak is:

- Dit het wesenlik en altyd te doen met goed en kwaad;
- Dit spreek ons aan in die vorm van norme wat vir ons geldig is en ons opeis, van ons gehoorsaamheid eis;
- Die norme bestaan op talle maniere (godsdiensdig en landswette, sedes en gewoontes, beginsels ensovoorts.), maar die spesifieke sedelike norm spreek ons aan in die vorm van 'n gebod : *jy moet* of *jy behoort* of dit *is jou plig* om ... Ons gebruik die woorde moreel en moraliteit as sinonieme van sedelik en sedelikheid.

(Dreyer, 1978:1, 2)

Dreyer tref 'n onderskeid tussen *sedeleer* en *sedekunde*:

Elke *sedeleer* veronderstel 'n bepaalde *lewensopvatting* en gaan daarvan uit. Elke individu en elke samelewing lei sy lewe ooreenkomstig 'n bepaalde lewensopvatting, wat vanselfsprekend en meesal onbewus of halfbewus geldig is. Die fundamentele kenmerke van 'n lewensopvatting is dat dit die diepste oortuigings (in 'n breë sin kan ons ook sê geloof) van 'n persoon aangaande

homself, sy wêreld, sy medemens en God beliggaam, veral in soverre hierdie oortuigings te doen het met goed en kwaad, behoorlik en onbehoorlik, goed- en afkeurenswaardig, waarvolgens die persoon sy lewe van handeling inrig.

So gaan 'n Christelike sedeleer byvoorbeeld uit van die fundamentele geloof in God, die sonde van die mens en die verlossing van die mens deur die kruisdood van Christus. Hieruit vloei dan die eis van die Christelike lewenswandel, naamlik dat die mens 'n lewe van dankbaarheid moet lei deur te handel in gehoorsaamheid aan die wet van God ter wille van die liefde van Christus.

Daarteenoor is die sedekunde 'n *wetenskap*. Die eise van wetenskaplikheid is gegrondheid (uitsprake en resultate moet op voldoende grond berus), verifieerbaarheid (die uitsprake en resultate moet deur 'n bevoegde persoon aan die gegewens en ten opsigte van metode getoets kan word), sistematiese samehang (die stof moet op 'n logiese samehangende wyse aangebied word) en intersubjektiwiteit (wetenskaplike arbeid is altyd die werk van meerdere persone: die een gebruik die werk van die ander, werk korrigerend en kritiserend, en die een kan die plek van die ander inneem). Dit bring mee dat die sedekunde nie van 'n lewensopvatting af kan vertrek wat as oortuiging of geloof aanvaar word nie, maar dat hy 'n objektiewe studie van die verskynsels van die sedelikheid moet maak. Die sedekunde moet dus begin by die gegewens tot sy beskikking; dit is die verskynsels wat ons by onself en ander opmerk, naamlik dat waardes en norme vir mense geldig is, dat hulle gehoorsaam of ongehoorsaam aan die waardes en norme handel, dat hulle bepaalde sedelere aanhang, dat hulle sedelike oordele uitspreek en so meer. Hierdie gegewens moet volgens wetenskaplike metodes versamel en verwerk word.

(Dreyer, 1978:2, 3)

Etiek as *wetenskap* hou hom dus besig met die besinning van menslike denke en gedrag vanuit 'n verskeidenheid lewensbeskouings sonder om daarvoor oordele uit te spreek of standpunt in te neem.

Wanneer daar van *die etiese* gepraat word, gaan dit egter om veel meer. Dit sluit die etiek as wetenskap in, maar hanteer die hele gedagte van sinvolle en behoorlike menslike bestaan.

Dit is in laasgenoemde verband dat daar vervolgens na die besondere omstandighede in Suid-Afrika gekyk gaan word. Hoewel daar nie enige kritiek ten opsigte van bepaalde morele oortuigings van besondere groepe uitgespreek sal word nie, word die moontlike positiewe invloede van die Christelike kerk nagespeur.

3.2 DIE HERKOMS VAN DIE ETIESE

Die etiese is 'n menslike aangeleentheid en dus so oud soos die mens self. Ongeag watter siening oor die ontstaan van die mensdom gehuldig word, is die antropologie dit eens dat die mens van die begin af 'n etiese wese is.

Die woord *etiek* is afgelei van die Griekse woord *ἔθος* (ethos) wat volgens die Greek-English Lexicon van Arndt en Gingrich die volgende betekenismoontlikhede het:

- *habit; usage; as the habit of some people is; be accustomed; as they are accustomed to*
- *custom; law; the customs of the fathers; live according to the laws; the customs of the country*

Die etiese het dus te doen met die gewoontes, gebruike en tradisionele waardes van die groep waaraan jy behoort. Sodanige groepe het geografiese, etniese, taalkundige, geskiedkundige, tradisionele, kulturele en godsdienstige wortels. Selfs by die mees primitiewe groepe ontwikkel etiese kwessies in die mees ingewikkelde aangeleenthede en gebruike.

Godsdienwetenskaplike ondersoek toon dat die verskillende godsdienste vanuit 'n teologiese uitgangspunt oor hierdie aangeleentheid nadink:

Geloofsoortuigings soos die Christendom, Judaïsme én Islam bely byvoorbeeld dat die mens 'n skepsel van God is en dat hy as sodanig en na sy besondere aard bedoel is om 'n denkende en verantwoordelike wese te wees. Die mens leef onder God se gesag en in gehoorsaamheid aan Hom.

By Hindoeïsme is die leer van karma en dharma betekenisvol waar dit kom by die etiese aspek van menswees. Eersgenoemde plaas klem op die interafhanklikheid van alle dinge en laasgenoemde op die harmonieuse funksionering van alles. Dit verlang verantwoordelike optrede van almal ten einde die sinvolle en bevredigende voortbestaan van die werklikheid te verseker.

Vir die Boeddhisme bestaan etiek uit die fundamentele deugde van medelye, welwillendheid, blydskap en gelatenheid. Liefde word nie hoog aangeslaan nie, want dit bring komplekse verhoudings mee. Morele reiniging en verlossing kan net in jouself volvoer word. Meditasie is die weg tot selfontwikkeling en -realisering. Hoewel Boeddhisme in 'n groot mate alities en op die innerlike self gerig is, streef dit die welsyn van, en respek vir almal na.

By die Afrika Tradisionele Godsdienste sowel as Afro-Christelike geloofsgroepe word die opperwese ook as skepper erken, maar die rol wat afgestorwe voorouers

speel, is steeds van die grootste belang. Dit is veral op die etiek van die samelewing gerig.

Daar is ook filosofiese uitgangspunte:

Gestruktureerde Westerse etiese denke het waarskynlik reeds by die sogenaamde pre-sokratici begin. Die wysgere, Sokrates en Plato se filosofieë was op die sedelike verskynsels van hul tyd, maar ook universele morele sake afgestem. Aristoteles was die eerste persoon wat van 'n *ethike theoria* gepraat het en daarmee vir homself die eer laat toekom het dat hy ook die eerste persoon was wat die etiek tot 'n afsonderlike wysgerige dissipline verhef het. Hy was só meegevoer en opgeneem deur die erns van die etiese dat hy die uitlating gemaak het dat niemand voor die ouderdom van vyftig jaar genoegsame lewenservaring en wysheid het om homself aan denke of menings oor die etiese te waag nie!

Etiese nadenke vind 'n belangrike plek in dissiplines soos die filosofie, psigologie, sosiologie, godsdienswetenskap en teologie. In die industrie en sakewêreld sowel as die staatkunde en politiek kry die etiek 'n al hoe belangriker funksie. Bykans alle sakeondernemings het byvoorbeeld een of ander vorm van etiese kode waaraan voldoen moet word.

3.3 DIE DOEL VAN DIE ETIESE

Die feit dat die mens 'n etiese wese is, is reeds breedvoerig genoeg aangespreek. Tog is dit belangrik om te onthou dat dít die vertrekpunt moet wees waar dit kom by enige nadenke oor die etiese en dit sluit alle mense in ongeag die aard van hul morele oriëntasie.

Daar is reeds gewys op die onderskeid tussen etiek as wetenskap en die etiese as lewensopvatting. Eersgenoemde wil die verskynsel van die etiese ontologies

benader en beskryf terwyl laasgenoemde meer praktykgerig met waardes en norme deel. Omdat die mens 'n etiese wese is, moet hy dit ook wees. Die etiese het dus te doen met die feit dat die mens op grond van sy besondere lewensopvatting optree. Wat hierdie studie betref, is die term 'etiese' sinoniem met die term 'moraliteit'. Dit kan aanvaarbare of onaanvaarbare gedrag tot gevolg hê. Hieroor het Carmody die volgende bydrae om te lewer:

People who discourse on ethics today introduce several distinctions that we should acknowledge and explain. First there is a difference between *prescriptive ethics*, which deals with what ought to be done, and *descriptive ethics*, which deals with what in fact is done. At the historical root of ethical theory, where small-scale societies sought to order themselves in the world successfully, these two aspects overlapped. Usually a tribe lacked a detached, analytical treatment of human nature by which it could judge whether prospective actions fit the needs for human beings had been made, and so the tribe's ethics blended what traditionally had been done with what the tribe sensed to be fitting. Thus, we might say that before the rise of modern *critical intelligence*, prescription and description were not adequately distinguished.

One may also speak of *metaethics*, meaning by this the world view that grounds an ethical system. Even though small-scale societies frequently have not articulated their view of reality clearly and systematically, they usually have finally appealed to their sense of how the gods made the world and where human beings fitted in. The societies informed by the great world religions have had available quite full metaethical visions, since Hinduism, Buddhism, Christianity, and Islam have all articulated their beliefs regarding human origin and human destiny in considerable detail. For such societies, both what one ought to do and what one's society in fact was doing could be set in the bigger framework of how

nature, society, and the self were thought to have been structured by greater powers.

A brief article by David Little, who with Summer Twiss wrote one of the first American studies of comparative religious ethics, distinguishes three main types of ethical systems.

The first is structured by a concern for the *ends* for which proposed actions are undertaken. Here the critical question is why one is attempting the given action, what good one hopes to achieve. An example would be President Harry Truman's decision that dropping atomic bombs on Japan would shorten the war and in the end save human lives. Frequently, therefore, an ethics focused on ends becomes *utilitarian*. The means that one is taking can be justified by the usefulness, the end result, that they intend.

A second type of ethical system that Little describes is structured by a sense of duty or obligation. In such a system certain principles always obtain and so block the sort of *relativism* and utilitarianism to which a system structured by ends is liable.

A third type of ethical system, often associated with H. Richard Niebuhr, a very influential American Protestant theologian of the past generation, stresses neither ends nor duty, but responsibility. For Niebuhr, responsibility involves a sense of what is most fitting or appropriate – what best responds to the situation (including the people involved) with which one is concretely confronted. This third type places great weight on the character of the person making the ethical decision, since that person must both discern what is going on in the given situation and sense what response would be most fitting.

(Carmody & Carmody, 1988:2, 3)

Ongeag watter etiese model of riglyn nageleef word, die etiese het 'n sinvolle en suksesvolle samelewing in die oog. Die basiese uitgangspunt is dié van rigtinggewendheid waar algemeen aanvaarbare waardes en norme geld. Die etiese is dinamies van aard aangesien tye en omstandighede heeltyd aan die verander is. Steeds bring etiese handeling stabiliteit en sekuriteit. Dit alles veronderstel die bestaan van die verskil tussen moreel goed en kwaad; die bestaan van moraliteit as iets *sui generis* en die geldigheid van morele norme.

3.4 DIE AFWYSING VAN DIE ETIESE

Al word aanvaar dat die mens inherent 'n etiese wese is, wil dit voorkom asof daar oor die etiese op 'n afwysende manier gedink kan word en dit in sommige gevalle selfs verwerp kan word. Dit word *amoralisme* genoem. Hoe en in watter opsigte die morele ontken word, kan baie varieer. Kortliks impliseer dit 'n traak-my-nieagtige, ontkennende houding jeens dit wat goed en reg is.

'n *Antimoralisme* gaan selfs verder as amoralisme in dié opsig dat dit nie net die moraliteit ontken nie, maar ook 'n vyandige gesindheid daarteen openbaar.

I have for some time now entertained opinions I have been reluctant to make public. But I have, at length, concluded that the time has come to air my views, clearly and without apology, and to suffer whatever consequences come my way. I am against ethics. Here I stand. I cannot do otherwise.

(Caputo, 1993:1)

John Caputo is 'n moraliteitsfilosoof wat so sterk oor sy afkeur van die etiese voel dat hy die bekende uitspraak van Martin Luther eggo om sy punt te maak.

'n *Etiese skeptisisme* gaan nie sover om die moraliteit te ontken nie, maar betwyfel dit op allerlei wyses.

In the current post-modern time period knowledge and "truth" are not seen as phenomena that are revealed either through religious scriptures or discovered via reason, science and scientific methods, but rather as being constructed – socially constructed – between people. Knowledge or "truth" can therefore be described as constructed between people. It is no longer possible to "tell the truth" in isolation, instead, "telling the truth" has become a dialogical process involving history, culture, humans, God and others.

(Human & Liebenberg *in* Swanepoel, et al 2001:17, 18)

Bogenoemde aanhaling veronderstel nie die krasse afwysing van die etiese nie. Maar wanneer etiese kwessies nie meer duidelik omskryfbaar is nie en al hoe meer relatief raak na gelang die subjektiewe en soms verwarrende invloede van verskeie rolspelers soos hierbo vermeld, ontstaan groter onsekerheid en selfs skeptisisme.

3.5 DIE NOODSAAK VAN DIE ETIESE

Ten spyte van verskynsels soos amoralisme, antimoralisme en morele skeptisisme is dit eenvoudig waar dat geen samelewing sonder etiese orde suksesvol kan funksioneer nie. Talle voorbeelde van chaos kan uit die geskiedenis van die wêreld opgediep word waar die oorsaak daarvan uit eties onaanvaarbare gedrag spruit. So ook in elke mens se persoonlike lewe en die saambestaan van mense.

Hans Küng, die direkteur van die Instituut vir Ekumeniese Navorsing in Tübingen Duitsland is die grondlegger van wat hy noem: *global ethics*. Hy pleit vir 'n

wêreldwye etiese bewussyn wat tot bevrediging van almal, ongeag hul kulturele, etniese of religieuse oriëntasie 'n beter lewe vir almal sal skep.

As religious and spiritual persons we base our lives on an Ultimate Reality, and draw spiritual power and hope therefrom, in trust, in prayer or meditation, in word or silence. We have a special responsibility for the welfare of all humanity and care for planet Earth. We do not consider ourselves better than other women and men, but we trust that the ancient wisdom of our religions can point the way for the future.

After two world wars and the end of the cold war, the collapse of Fascism and Naziism, the shaking of the foundations of communism and colonialism, humanity has entered a new phase of its history. Today we possess sufficient economic, cultural, and spiritual resources to introduce a better global order but old and new *ethnic, national, social, economic, and religious tensions* threaten the peaceful building of a better world. We have experienced greater technological progress than ever before, yet we see that world-wide poverty, hunger, death of children, unemployment, misery, and the destruction of nature have not deminished but rather increased. Many people are threatened with economic ruin, social disarray, political marginalization, ecological catastrophe, and moral collapse.

In such a dramatic global situation humanity needs a *vision of peoples living peacefully together*, of ethnic and ethical groupings and religions sharing responsibility for the care of Earth. A vision rests on hopes, goals, ideals and standards. But all over the world these have slipped from our hands. Yet we are convinced that, despite their frequent abuses and failures, it is the communities of faith who bear a responsibility to demonstrate that such hopes, ideals and standards can be guarded, grounded and lived. This is especially true in the modern state. Guarantees of freedom of conscience and religion are necessary,

but they do not substitute for binding values, convictions, and norms which are valid for all humans regardless of their social origin, sex, skin colour, language or religion.

(Küng, 1993:13, 14)

Die noodsaak vir die etiese word gebore uit 'n gebroke en onvolmaakte werklikheid. Dit word intens gevoel in samelewings en verhoudings waar mense nie net op mekaar gerig en van mekaar afhanklik is nie, maar veral waar mense mekaar geweld aandoen. Hierdie geweld hoef nie noodwendig misdadig van aard te wees nie. Dit neem verskillende vorms aan, kan uit amper nietighede bestaan, maar kan ook astronomiese afmetings aanneem. Dit kan oor kontinentale grense heen strek, maar kom ook voor in die mees intieme interpersoonlike verhoudings.

Die etiese dilemma waarin die hele wêreld verkeer was die rede vir die vergadering van die *Parliament of World Religions* in Chicago in September 1993. Verskeie internasionale aksies en liggame het daaruit voortgevloei. Dit is maar één praktiese voorbeeld van die dringende noodsaak van die etiese.

4. MORALITEIT WÊRELDWYD VANDAG

4.1 DIE HUIDIGE MORELE KRISIS

Waarom is dit so dat sommige mense op 'n manier optree wat ander seermaak en leed aandoen terwyl ander uit hul pad gaan om mense te help en goed te behandel? Wat sou die oorsprong wees van dit wat ons as moreel goeie gedrag beleef en wat kan gedoen word om dit te bevorder en vestig? (Gous *in* Swanepoel, 2001:59)

Volgens Genesis 2 is dit duidelik dat die mens van die begin af 'n etiese wese is. Hy word vertrou om die regte keuse uit te oefen. Van die begin af was daar dus sprake van goed en kwaad oftewel die moontlikheid tot goed of kwaad. So vroeg as Genesis 3 bevind die mens hom in die dilemma van die verkeerde keuse. By Genesis 4 word die uiterstes van goed en kwaad nóg duideliker wanneer die eerste mense se nasate simbole word van goed en kwaad. Oënskynlik oorwin die kwaad die goeie wanneer Kain sy broer, Abel doodslaan, maar hy word gestraf én begenadig.

Stanley Grenz begin sy boek, *The Moral Quest*, met die volgende opmerking:

We are all ethicists. Each day of our lives we face decisions about how we should live. As we do so, we realize that many of the choices we make are not devoid of significance. Rather we know that somehow and in some way what we do matters. In short we make decisions that are ethical in nature.

Not only do we sense that we are ethicists, we often feel as if we are being swamped with ethical questions coming at us from every direction. We can't look at the 'news' without being bombarded with stories of situations that are ultimately ethical.

Often more excruciating than the 'big' issues of the day, however, are the multitudes of ethical questions we must personally process. We are inundated with situations that raise questions about our own lives and our own selves. We continually ask, What should I do in this situation? How should I act? How will this affect who I am? Am I pleased with who I am becoming?

(Grenz, 1997:13)

Etiese kwessies en besluite is egter nie net persoonlik nie. Dit het ook nie net betrekking op die oomblik nie.

In some respects, the challenge we face is not new. Throughout history people have struggled with ethical questions. In fact, certain ethical issues are perennial. Some of these arise out of social life itself. Humans have always asked, How can we get along with each other? How should we conduct ourselves as we live together? What constitutes proper behaviour in social groupings and societies? Other issues are connected with the purpose of life. Since ancient times humans have wondered, What is the 'good life'? and How do we pursue it?

In this sense, then, we are no different from people in other times and other places. To be humans means to be confronted by the ethical challenge. Yet, in another sense, we do face a unique challenge. We live at a time in which the ethical life is especially difficult to determine, let alone follow. There is something urgent about our situation.

Our difficulty arises in part from the nature of our contemporary situation. Under the banner of the Enlightenment project, modern science has placed in our hands capabilities that have aggravated long-standing ethical problems as well as introduced new quandaries.

One additional factor contributes to the uniqueness of the situation. We are living in the midst of a crisis in morality. These grave ethical questions challenge us at a time when our society seems to have lost its ethical moorings. Since the Enlightenment, Western society has never been able to boast ethical unanimity. Nevertheless, in the past – until a generation or so ago – some semblance of agreement over certain guiding principles reigned, at least in the wider population. And this 'agreement' was based, however loosely, on the ethical traditions of the Bible. That moral consensus, however, has been thoroughly eroded.

In short, we are confronted by the greatest issues humankind has ever faced at a time when the moral fibre of our society appears at its weakest. Ethical questions are assaulting us at breakneck speed at a time

when people have lost their sense of mooring, their sense of stability and their sense of possessing some platform on which to stand as they make moral decisions.

Yet even when the sky is the darkest a ray of light emerges. Although clouds threaten the moral stability of our society, there are signs that people are beginning to yearn for an ethical foundation for life. For many the quest for an ethic amidst the moral morass has gained a new sense of urgency.

(Grenz, 1997:16-17)

Die *Council of Civil Society* is 'n gekombineerde projekgroep van die *Institute for American Values* en die *University of Chicago* wat hulle besig hou met die morele krisis in die VSA. In hulle verslag van 1998 word die kommer sterk uitgespreek dat die samelewing aldaar besig is om morele bronne uit te put sonder om iets terug te ploeg. Die mening word gehuldig dat nóg die regering, nóg die ekonomie in staat is om die demokratiese droom waarvolgens 'n samelewing sinvol behoort te bestaan, te waarborg. Dit moet in 'n behoorlike morele waardesisteem gesoek word. Die opstellers is dit eens dat dit slegs bereik kan word in 'n gemeenskap waar daar met integriteit doelgerig op 'n behoorlike morele oriëntasie gefokus word. Hulle noem dit die *Civil Society*.

Beide Grenz en die *Council of Civil Society* beklemtoon die feit dat elke gemeenskap in elke land regoor die wêreld gebuk gaan onder morele krisis. Enersyds mag die aard en intensiteit daarvan verskil, maar andersyds word daar sterk ooreenkomste vertoon.

4.2 OORHEERSING, ONDERDRUKKING EN MAGSMISBRUIK

Dit is klaarblyklik 'n algemeen menslike eienskap dat mense hulleself doelbewus of spontaan op grond van 'n wye verskeidenheid redes groepeer. Op sigself is hierdie

tendens nie negatief of destruktief nie. Talle goeie groeperinge bestaan. Die gevaar bestaan egter dat die nastreef van die groep se voordeel, ander persone of groepe kan benadeel en marginaliseer. Dit het gewoonlik polarisering en selfs vyandskap tot gevolg.

Dit is veral op politieke gebied dat sodanige polarisering voor die hand liggend is. Voorbeelde hiervan vind ons in die kolonialisering van sommige Europese lande in Afrika tydens die vorige twee eeue, uitbreidingsideale van die destydse Amerikaanse bewussyn teenoor plaaslike bevolkings in min of meer dieselfde tyd en die huidige nimmereindigende stryd in die Midde-Ooste. Politieke sisteme wat op ideologieë soos die kapitalisme en kommunisme gebou is, beskik inherent oor die moontlikheid tot vergryp en uitbuiting. Faktore soos die strewe na mag, grondbesit en rykdom kan maklik 'n andersins goeie stelsel verwring tot 'n bese monster wat op die onderdrukking en uitbuiting van minderheidsgroepe floreer.

Dit is egter nie net politieke sisteme en aspirasies wat oorheers, onderdruk en lyding veroorsaak nie. Die industrie, sakesektor, staatsbestel en persoonlike ideale van mense het dikwels verskeie vorme van uitbuiting tot gevolg. In sy grofste formaat kan gedink word aan die handhawing van slawerny oor lang tye. Hoewel hierdie praktyk in bykans alle lande formeel reeds afgeskaf is, kom dit in 'n ander gewaad steeds voor. Voorbeelde hiervan is die ingewikkelde euwel van dwelmhandel, kinderarbeid en die kontroversiële seksbedryf. Hoewel sodanige praktyke in talle lande wetlik verbode is, neem die voorkoms daarvan hand oor hand toe ten koste van die welsyn van talle mense.

Die werklikheid van diversiteit in die samelewing is waarskynlik bevorderlik vir die voorkoms van vergrype. So ook die uiteenlopende morele waardes van diverse groepe waaruit die samelewing bestaan. Groter duidelikheid ten opsigte van sodanige invloede sal in die volgende hoofstukke gesoek word wanneer daar onder andere erns gemaak word met stellings soos die volgende opmerking: "Diversity issues are not new. They are instead historically situated. It falls on each generation to debate and wrestle with solutions to promote, or erode, the

rights of populist expression – including dissent – as well as the rights of societal and political inclusion.” (April & Shockley, 2007:1)

4.3 KONTEMPORÊRE TENDENSE

Elke mens is immers kind van sy tyd. En elke nuwe tyd bring tesame met ou morele argumente, nuwe kwessies na vore. Dit hou verband met die betrokke wêreldbeeld wat in 'n bepaalde tyd gehuldig word. Thomas Friedman onderskei drie sodanige wêreldbeelde. Hy praat eerstens van die *groot wêreld* waarvan die mense bewus geword het tydens Columbus se ontdekkingsreise. Tweedens onderskei hy 'n *medium wêreld* toe mense as gevolg van die industriële ontwaking oor landsgrense heen blootstelling aan ander lande se mense gekry het. Laastens praat hy van die *klein wêreld* waar interaksie vinnig en onmiddellik geword het as gevolg van effektiewe kommunikasiemiddels soos optiese kables en die wêreldwye internet. (Friedman, 2005:9)

Elkeen van hierdie “wêrelde” (daar mag ook ander onderskeidingsvorme wees) het hul eie morele problematiek na vore gebring. In ons eie nuwe “wêreld” bestaan die reste van ou kulture en godsdienste steeds hoewel die besondere karaktertrekke van ons tyd wat deur die proses van globalisering en die invloede van ander kragte gekenmerk word, unieke en eietydse sake op die tafel plaas.

Die verstaan van die verskynsel van tydsgees is ook hier van belang. Naas Friedman se bogenoemde en sinvolle wêreldbeeldindeling in “drie wêrelde”, ken ons die meer algemene tydsgeesonderskeiding tussen die pre-modernisme, modernisme en post-modernisme. Waar dit kom by reg en verkeerd, verteenwoordig eersgenoemde 'n voor-wetenskaplike, naïewe verstaan van die werklikheid wat natuurlik sodanige moraliteitsbeskouings insluit. Die modernisme vra kritiese vrae en soek oorsake, antwoorde en voorspelbare, logiese gevolge. Reg en verkeerd is duidelik afgegrens, beredeneerd, gemotiveerd en gedefinieerd. By die post-modernistiese waarheidsbeskouing lê die klem op subjektiwiteit en

relatiwiteit sonder sekerhede of waarheidsaansprake. Laasgenoemde kategorie verteenwoordig klaarblyklik al hoe meer die tydsgees van ons dag en van die onmiddellike toekoms. Dit het dus fundamentele en verreikende implikasies vir die morele verstaan en denke van ons tyd. Beide religie en kultuur is blootgestel aan 'n al groter wordende relativisme wat die verstaan van konsepte betref. Dogmas maak plek vir momentele ervaring. Dit wat reg of verkeerd is, en aanvaarbaar of onaanvaarbaar is, is nie meer so duidelik afgegrens nie en het dus 'n toenemende gevoel van verwarring en onsekerheid tot gevolg. Die hele samelewing beleef reeds die invloed van dié tendense.

Samehangend hiermee is die proses van globalisasie wat tradisionele kulture en religieë al hoe nader aan mekaar bring. Grense en taboes vervaag en vermenging vind plaas. Nuwe kulture ontwikkel rondom nuwe lewenstyle. Materialisme en alisme kenmerk waardes eerder as religieuse norme en vaste kulturele style.

In die hoofstukke wat volg, sal daar aan die invloed hiervan aandag gegee word ten einde by 'n beter begrip van ons hedendaagse morele werklikheid uit te kom. Indien die Christelike kerk 'n noemenswaardige verskil wil maak, moet daar met die kontemporêre tendense van ons tyd rekening gehou word.

4.4 MORELE STANDAARDE

Om suksesvol te funksioneer, het 'n gemeenskap tog minimum morele standarde nodig. Dit word op waardes en norme gebou. In gevalle van meer homogene gemeenskappe is dit uiteraard makliker en meer eenvoudig. Daar bestaan egter bykans nêrens in die wêreld meer 'n gemeenskap wat ons as homogeen kan tipeer nie. Omdat diverse groepe binne gemeenskappe wat hul waardes en norme betref in 'n mindere of meerdere mate van mekaar verskil, verskil hul morele oriëntasie dienooreenkomstig. Sylvia Vriesendorp, 'n Nederlandse

bedryfsielkundige wat in die VSA woon en internasionaal, maar veral in Afrika werk, kom tot dié gevolgtrekking:

When people from one culture get suddenly thrown together with people from another culture, misunderstandings are inevitable as people misread cue cards. The most obvious confusion arises from not understanding each other's language. But culture goes deeper than language. If we look carefully, we will find deeply embedded cultural values that have become such an integral part of the national psyche that we can no longer separate the people from the beliefs. This is where many of the national or ethnic stereotypes have their roots; the serious and disciplined Germans, the industrious Dutch, the entrepreneurial American, Lebanese or Indians, the laid-back Mexicans, the hedonistic Italians, the aggressive Wolof from Senegal, the business sense of the Kikuyu in Kenya etcetera. The stereotypes, whether we like them or not – and they are often not politically correct! – are connected in more or less direct ways to some deeply held beliefs about what is important in life (tasks or people), how predictable things can be (personal choice versus fatalism), how much difference and distance there is between people (egalitarian versus stratified societies), how we work (individual versus collective), and what our horizon is (near future versus long-term view).

(April & Shockley, 2007:32)

Die naasbestaan van diverse groepe hou dus potensiële spanning wat betref morele kwessies en standaarde in.

Globalisering wat 'n ewe groot werklikheid as diversiteit in gemeenskappe is, het aan die ander kant 'n groter gemeensaamheid en meer gedeelde belange tot gevolg.

.... the idea that connectivity is globally encompassing and thus implies a certain 'unicity'; a sense that the world is becoming, for the first time in history, a single social and cultural setting. Whereas it was in the past possible to understand social and cultural processes and practices as a set of local, relatively 'independent' phenomena, globalisation makes the world a 'single place'. Obvious examples of this are the way in which the economic affairs of nation-states are locked into a global capitalist economy, or how the environmental effects of local industrial processes can rapidly become global problems.

In a strict sense, however, the idea of the world becoming one place is only contingently related to the idea of increasing connectivity.

(Tomlinson, 1999:10)

Of die wêreld ooit 'n homogene, sogenaamde *global village* met een eenvoudige waardesisteem gaan word, is onwaarskynlik. Daarvoor lê die werklikheid van diversiteit op talle terreine veels te diep en maak die multidimensionaliteit van globalisering genoeg ruimte. Morele waardes sal dus nooit op dieselfde basis gebou kan word nie, hoewel 'n groter mate van onderlinge verbintnisse (*inter-connectedness*) raakvlakke van morele oriëntasie groter behoort te maak. Dít is die rigting wat in hierdie studie in die vooruitsig gestel word.

5. SUID-AFRIKA SE MORALITEITSKRISIS

Vervolgens word daar 'n kursoriese oorsig van die moraliteitskrisis in die land aangebied. Dit is geskoei op die persepsies en opinies van die gemiddelde man op straat en is nie bedoel om 'n wetenskaplike ontleding te wees nie. Dit wil bloot as stimulus tot verdere besinning en nadenke dien. Slegs enkele sake word hanteer.

Suid-Afrika is 'n uiterste toonbeeld van diversiteit. Bykans op alle lewensterreine is dit waar, selfs wat die geografie en ekologie betref. Die verskeidenheid op die gebiede van etnisiteit, taal, kultuur en godsdiens word in die probleemstelling teruggevind en in hoofstuk 2 nader ontleed. Aandag word ook gegee aan die historiese agtergrond en verloop in die land.

5.1 DIE INVLOED VAN APARTHEID

Die staatsbestel genaamd 'apartheid' wat in 1994 in 'n demokrasie oorgegaan het, het verreikende invloede op talle gebiede van die Suid-Afrikaanse samelewing uitgeoefen. Die impak en gevolge daarvan is so groot dat die land dit steeds moeilik vind om daaruit los te kom. Dit gaan egter nie hier oor die reg of verkeerd van apartheid as politieke model nie, maar oor die invloed daarvan op die gees van die samelewing. Die grootste oorhoofse negatiewe effek wat dit gehad het, is waarskynlik die polariserende invloed op al die mense van die land.

Die ryke diversiteit soos reeds hierbo omskryf is, het nie verander nie en so ook nie die verskillende waardestelsels en morele oriëntasie van die verskillende groepe nie. Die poging om die speelveld polities, staatkundig, ekonomies en sosiaal gelyk te maak het nie in alle opsigte geslaag nie. In sommige kringe word daar selfs van neo-apartheid gepraat. Hoewel dié kragte en tendense verstaanbaar is, dra dit nie by tot 'n nuwe eenheidsgevoel en vestiging van 'n nuwe, gedeelde nasionalisme nie. Dit bring dus steeds eties-morele kwessies (soos rassisme, seksisme, bemagtiging, regstellende aksie en so meer) na vore en daar moet opnuut gekyk word na die morele bewussyn van die samelewing en die daarstel en vestiging van 'n nuwe en aanvaarbare morele oriëntasie.

5.2 MATERIALISME, INDIVIDUALISME EN DIE INVLOED VAN DIE VERBRUIKERSKULTUUR

Gedurende die laaste vyf tot tien jaar het die Suid-Afrikaanse ekonomie ver bo verwagting gegroei. Dit is in 'n groot mate toe te skryf aan groei in die ekonomie wêreldwyd, die nuwe politieke bestel, beter tegnologie en benutting van hulpbronne. Verbruikersbesteding het tot nuwe rekordvlakke gestyg. Dit is natuurlik tot groot voordeel vir die land en sy mense.

Die negatiewe sy daarvan is egter die erosie van morele waardes. Persoonlike en sosiale doelwitte is oppervlakkig en na binne gerig. Hedonisme as lewenstyl neem toe. Die gevolg is ongedissiplineerdheid, gebrekkige verhoudings, vergryp aan hulpmiddels en misplaaste waardesisteme.

5.3 MAGSMISBRUIK

Dit is sekerlik 'n algemene tendens dat mense wat in magposisies is in versoeking kom om hul mag te misbruik. Dit kan die gevolg van onvermoë, onbevoegdheid, persoonlike en sosiale problematiek, misplaaste doelstellings en vele ander omstandighede wees. Dit is egter geen geheim nie dat magsmisbruik oor die afgelope paar jaar in Suid-Afrika onstellend toegeneem het. Oral word afwysend daarvoor gepraat en verskeie eerbare leiers van wie baie godsdienstige leiers is, veroordeel dit kras.

5.4 GEWELD EN MISDADIGHEID

'n Gebrek aan duidelike etiese norme het noodwendig misdaad tot gevolg. Dit hang saam met die verkeerde ingesteldheid jeens wetgewing en die regspleging. Misdadigheid is nie net kommerwekkend weens die feit dat dit toenemend voorkom nie, maar ook vanweë die blatante en geweldadige aard daarvan. Daar is

min Suid-Afrikaanse gesinne wat nog nie slagoffers van die een of ander vorm daarvan was nie, dikwels met traumatiese gevolge.

5.5 DIE HUIDIGE TYDSGEES

Suid-Afrika is deel van 'n groter wêreld wat vanweë beter kommunikasiemiddels al hoe meer toeganklik word. Thomas Friedman se drie wêreldes werp betekenisvolle lig hierop. (Friedman, 2005:9) Dus is dié besondere samelewing aan die suidpunt van Afrika nie gespaar van die post-moderne tydsges as waar moraliteit nie noodwendig hoog op die agenda staan nie. Dit word in die probleemstelling en die res van die studie verder belig.

6. PROBLEEMSTELLING

6.1 ENKELE ONDERLIGGENDE OPMERKINGS

Vir 'n samelewing om effektief en suksesvol te funksioneer, is daar 'n hele stelsel gedragskodes nodig. Dit is geskrewe én ongeskrewe reëls en sluit wetgewing in. Die doel van die wetboek van die land is immers daarop ingestel om die samelewing aan die hand van bepaalde afdwingbare ordereëlings te laat slaag. Moraliteit gaan egter om veel meer as dit. Moraliteit in samelewingsverband gaan oor die onderliggende waardesisteem/-sisteme waaruit 'n gemeenskap funksioneer. Dít is die onderbou wat die gedrag van die lede van 'n gemeenskap bepaal. Moraliteit is dus 'n heel persoonlike sowel as 'n sosiaal-kollektiewe aangeleentheid. Uit die aard van die saak het dit kulturele en godsdienstige wortels. Daar mag ook talle ander wees. Op sigself is genoemde twee wortels uiters kompleks. Wat die omstandighede in Suid-Afrika nog meer ingewikkeld maak wat morele waardes betref, is die enorme veranderinge op politieke en sosiale gebied die afgelope twee dekades. Die regeringstelsel het vanaf 'n sogenaamde Christelike staat oorgegaan in 'n sekulêre staat. Christelike waardes

en norme was in 'n beduidende mate in die wetboek verskans. Dit is nie meer die geval nie. Uit die aard van die saak is daar wat nie net die regspleging betref nie, maar ook die lewe van elke dag, 'n nuwe basis waarop morele waardes gebou moet word. Dit wil egter nie sê dat alles voor 1994 gewoon Christelik was nie. Tog het Christelike of oënskynlik Christelike waardes ten regte of ten onregte die alledaagse handel en wandel van die breë Suid-Afrikaanse samelewing in 'n groot mate gereguleer.

Die samelewing in Suid-Afrika bestaan uit talle bevolkingsgroepe wat ook in verskeie rasse setel. Die elf amptelike landstale is 'n praktiese weerspieëling daarvan. Hieronder vind ons volke uit Afrika soos die Khoi en die San en die verskillende Negroïede groepe sowel as groepe komende uit Europa en die Ooste. Oor die laaste drie-honderd-en-vyftig jaar was daar uit die aard van die saak interaksie wat dikwels konflikterend was tussen hierdie groepe. Vermenging het ook plaasgevind. Niks hiervan het in 'n vakuumsituasie plaasgevind nie. Kultuur en godsdiens asook ander werklikhede het bepaalde invloede in hierdie mosaïek van naasbestaan. Dit is dus duidelik dat die verskynsel van diversiteit bydra tot die komplekse problematiek van morele oriëntasie van die samelewing.

Sedert die ontstaan van die nuwe demokrasie het mense wat hul woon-, werk- en leefplekke betref, fisies nader aan mekaar beweeg. Hulle het al hoe meer bewus begin raak van mekaar. Die oor-en-weer-beïnvloeding van mekaar wat leefstyl, gewoontes en waardes betref, het 'n groter werklikheid geword. Dit sluit kulturele en godsdienstige elemente in. Sodanige blootstelling aan en bewuswording van mekaar het die potensiaal tot konflikterende en/of versoenende gevolge. Die regulering van die regstellende proses deur byvoorbeeld die Waarheid-en-Versoeningskommissie word in sommige kringe positief en in ander negatief ervaar. Dieselfde geld vir kwessies soos werkreservering, toekennings van studiebeurse en grondhervorming. Hierdie en ander aangeleenthede het uiteraard morele implikasies.

Met beter kommunikasiemiddele het Suid-Afrika intens deel van die sogenaamde 'global village' geword. Die invloed van wêreldtendense druk dus 'n direkte en duidelike moreel-etiese stempel op ons samelewing af. Kan ons al praat van 'n nuwe wêreldkultuur met 'n eie wêreldmoraliteit of wêreldgodsdienst? Dit is 'n geldige vraag wat nie maklik beantwoord kan word nie.

Aansluitend by bogenoemde is die sogenaamde post-modernistiese denksisteem wat 'n degeneratiewe greep op menslike kosbaarhede soos tradisionele godsdienst en kultuur het. Maniere van dink en doen is nie meer wat dit vroeër was nie. Strukture soos deur godsdienst en kultuur en ander instellings neergelê, gaan nie meer op nie. 'n Oper en vryer soort van lewe wat meer alities en ongebonde is, is die nuwe neiging. Om van 'n norm hier te praat, sou nie deug nie. Bepaald het die post-modernisme 'n invloed op kultuur en godsdienst asook op die algemene lewenstyl en morele waardes. Kan ons sê dat dit 'n nuwe kultuur of godsdienst geword het wat 'n invloed op die samelewing het?

Van die heel grootste bron van kommer is die hoë vlak van misdaad en twyfelagtige gedrag van talle mense. Die buitengewone hoë ekonomiese groei oor die afgelope paar jaar het talle persone materieel bevoordeel. Dit wil voorkom asof baie van hulle dit nie kan hanteer nie en dat die nuwe sogenaamde beter omstandighede 'n invloed het op die wyse van sake doen. Selfs diegene wat nie in die voorspoed deel nie, word maklik die prooi van die materialistiese tydsgees. Die drang na 'n beter lewe kan veroorsaak dat norme van eerbaarheid en integriteit oorboord gegooi word. Reklameveldtogte wat voortvarendheid as tekens van sukses voorhou, speel negatief in op verantwoordelike selfdissipline. Korrupsie en ander vorme van ekonomiese en sosiale vergryp hou ongetwyfeld verband met 'n gebrek aan gesonde morele waardes. Om te hoor dat Suid-Afrika in 'n moraliteitskrisis verkeer, is lank reeds nie meer vreemd nie.

As gevolg van bogenoemde en ander oorsake verlaat baie mense die land om elders 'n heenkome te vind. Dikwels gaan dit gepaard met geweldige verliese aan

kundigheid wat 'n groot prys vir die industrie en ekonomie van die land – asook geloofsgemeenskappe en kultuurorganisasies – teweeg bring.

Die toestroming van onwettige immigrante uit omliggende buurlande is 'n verdere sosiale werklikheid wat bydra tot die reeds komplekse diversiteit in die land.

Uit bogenoemde kort scenario is dit reeds glashelder dat daar enorme probleme op die morele front is. Dit is 'n hoogs komplekse aangeleentheid en raak beslis alle samelewingsverbande. Ek is van mening dat die religieuse en kulture sfere van menswees dié twee is wat in die sentrum lê waar dit by die komplekse saak van moraliteit in die samelewing kom. Daarom wil hierdie studie juis dáárop fokus sonder om ander tersaaklike areas te negeer of as onbelangrik af te maak.

6.2 PROBLEEMAREAS

Bogenoemde morele problematiek loop op die volgende twee probleemareas uit waarin daar in die proefskrif indringende aandag gegee word:

- Die ryke diversiteit in die Suid-Afrikaanse samelewing en die invloed daarvan op morele denke en handeling. Die studie wil enersyds oor die multikulturele en multireligieuse werklikheid in die land nadink en die invloed daarvan op die moraliteit in die samelewing probeer bepaal en omskryf. Andersyds wil dit ook ontwikkelinge wat op kulturele en religieuse gebied lê en 'n transformerende invloed op die samelewing het, identifiseer en bespreek.
- Die rol wat die Christelike kerk kan speel om te midde van die verwarrende diversiteit 'n positiewe bydrae te lewer betreffende morele vorming wat vir die hele samelewing aanvaarbaar en tot voordeel kan wees. Vrae soos of die kerk tans en in die toekoms 'n rol het om te speel en hoedanig dit moet wees, kry aandag.

6.3 UITGANGSPUNT VAN DIE ONDERSOEK

Die tweeledige navorsingsvraag wat in behandeling geneem sal word, kan soos volg geformuleer word :

- Hoedanig is die aard en omvang van die invloed wat religieuse en kulturele diversiteit uitoefen op morele oriëntasie in die huidige Suid-Afrikaanse samelewing?

In opvolg hierby :

- Het die Christelike kerk tans 'n positiewe bydrae om ten aansien van morele oriëntasie in Suid-Afrika te lewer en so te help om die huidige morele krisis in die samelewing effektief te bestry?

7. HIPOTEESES

- Meer as in die verlede is daar invloede vanuit die verskillende verteenwoordigende godsdienste en kulture op die algemene morele oriëntasie in Suid-Afrika.
- Tradisionele godsdienste en kulture beleef intense spanning van binne sowel as buite wat hul voortbestaan, posisie en rol in die samelewing betref.
- Invloede van kulturele en godsdienstige aard kan positief of negatief wees wat betref die moraliteit in die land.
- Daar bestaan 'n groot gebrek aan morele leiding wat die breë gemeenskap in Suid-Afrika betref.

- Dit is nie slegs tradisionele kulture en godsdienste wat die samelewing beïnvloed nie, maar ook moderne, post-moderne en dergelike hedendaagse denkwyses.
- Die mees grondliggende problematiek in die Suid-Afrikaanse samelewing is nie histories, polities, rassig, klassig, demografies, tegnies, juridies, ekonomies, biologies, godsdienstig, kultureel of watter aard ook al nie, maar grootliks moreel-eties. Dit is egter ook nie enkelvoudig nie, maar word beïnvloed deur al bogenoemde en talle ander faktore.
- Die versoeningsproses wat sedert 1994 aan die gang gesit is, het nog nie ten volle in sy doel geslaag nie.
- Daar bestaan talle wanpersepsies en vooroordele ten opsigte van die verskillende bevolkings- en ander groepe in die land.
- Die vraag na identiteit en wedersydse respek moet hoog op die agenda van die totale gemeenskap in die land wees.
- Uit talle oorde gaan daar stemme op ten gunste van 'n fundamentele transformasieproses wat die moraliteit in die land betref en daar bestaan reeds 'n gees van welwillendheid.
- Die grootste uitdaging tans is om 'n werkbare strategie te ontwikkel en in werking te stel wat die proses van 'n sinvolle en algemeen aanvaarbare morele oriëntasie in beweging te bring.
- Godsdienste in die algemeen en die Christelike kerk in die besonder geniet die nodige respek en vertroue van die breë gemeenskap om rigtinggewend te kan optree.

- Ekumeniese betrekkinge en doelgerigte samewerking is van die uiterste noodsaak om die gedeelde uitdaging van 'n relevante morele oriëntasie aan te pak.

Bogenoemde hipotetiese stellings dien as uitdagende stimuli ten opsigte van nadenke in hierdie studie en behoort nie net telkens aan die orde te kom nie, maar ook algaande ontleed en omskryf te word.

8. DOEL VAN DIE STUDIE

Hierdie studie wil erkenning gee aan en erns maak met die ingewikkelde diversiteit van die Suid-Afrikaanse samelewing.

Dit wil poog om die volgende te doen:

- 8.1 Die invloede van die ryke verskeidenheid kulture en godsdienste op die moraliteit in die samelewing probeer bepaal en omskryf. Nie net tradisionele kulture en godsdienste word in ag geneem nie, maar ook nuwe groeperinge en moderne denksisteme. Enersyds wil dit erkenning gee aan die verrykende invloede van diversiteit, maar andersyds wil dit die negatiewe en afbrekende gevolge daarvan identifiseer.
- 8.2 Die verskynsel van die diversiteit wat religie en kultuur betref, word as uitgangspunt geneem. Dit word nie net omskryf nie, maar die impak daarvan, hetsy positief of negatief op die moraliteit van die breë Suid-Afrikaanse gemeenskap, word verreken en sover moontlik bepaal. Op geen wyse mag teen bepaalde godsdienste en kulture gediskrimineer of op afbrekende manier gereageer word nie. Daar word eerder gesoek na die winspunte en opbouende invloed wat in die verskynsel van diversiteit gevind kan word. Hoewel 'n

kennisname van tradisionele godsdienste en kulture belangrik is, word die meer resente invloede en ontwikkelinge in die morele denke en handeling van mense en groepe deeglik in ag geneem. Dié studie poog om 'n bydrae te maak nie net in die verstaan van die morele problematiek nie, maar ook wat die ontwikkeling van 'n gedeelde eenheidsdroom en vorming van 'n nuwe morele raamwerk betref. Die unieke bydrae van die Christelike kerk in 'n nuwe kontemporêre multikulturele en multigodsdienstige gemeenskap word gesoek. Daar word deeglik rekening gehou met drastiese veranderings wat in die samelewing plaasvind soos politieke en sosiale verandering, verskuiwing van denke uit 'n moderne na 'n post-moderne lewensfilosofie met universele en selfs pre-moderne inhoude steeds teenwoordig.

Aanvaarbare oplossings en positiewe uitkomstes sowel as 'n werkbare strategie word gesoek waar dit kom by die bydrae wat die Christendom en in die besonder die kerk kan bewerkstellig met betrekking tot 'n beter morele oriëntasie wat 'n daadwerklike verskil kan maak en waarby almal kan baat.

Dié studie wil dus teen die agtergrond van die unieke en realistiese Suid-Afrikaanse werklikhede van verskeidenheid visioenêr en progressief nadink. Ter wille van behoorlike substansie sal daar van meet af vanuit die etiek en Christelike etiek as sodanig gedink word. Die praktyk mag egter nie uitbly nie en uiteindelik sal daar gepoog word om by een of meer wyses van vestiging van 'n aanvaarbare etiese bewussyn onder die totale Suid-Afrikaanse bevolking uit te kom. Sonder om kontroversieel te wees, wil die studie as stimulus dien om 'n gesprek te ontketen en aan bestaande gesprekke deel te neem waar dit kom by die groot saak van moraliteit.

9. TERREINAFBAKENING

Hierdie is 'n studie oor moraliteit vanuit 'n Christelik-etiese perspektief. Tog deel dit met ander perspektiewe vanweë die werklikheid dat daar ook ander godsdienste in Suid-Afrika funksioneer. Hoewel dit ook sosiale en ander aangeleenthede hanteer, is dit teologies van aard. Daarmee word bedoel dat dit vanuit 'n Christelik-gereformeerde teologiese raamwerk in die Suid-Afrikaanse samelewing dink en wel oor moraliteit.

Wat kulture betref, word al die geïdentifiseerde kultuurgroepe in die land in oënskou geneem sonder om in detail verstrengel te raak. Die klem val op diversiteit wat sowel godsdienste én kulture betref en die invloed daarvan.

Kultuur word in 'n wyer sin beskou, aangesien die begrip kulture nie net fokus op tradisionele groepe nie, maar ook op moderne tendense, nuwe ontwikkelinge en eietydse leefstyle en waardesisteme. 'n Soortgelyke benadering word ten opsigte van godsdienste gehandhaaf.

10. METODOLOGIE

Die werkswyse is tweeledig van aard.

Eensyds is dit 'n literatuurstudie wat put uit die ryk bron van denke, navorsing en studie oor algemene etiek, Christelike etiek, godsdienwetenskap, kultuurstudies en so meer. Geselekteerde inligting uit hierdie bronne word benut en toegepas om die studie-onderwerp te dien en tot 'n sinvolle eenheid te vorm.

Andersyds is dit ook 'n empiriese navorsingstudie. Daar word van die kwalitatiewe navorsingsmetode gebruik gemaak. Gevolglik word onderhoude met bepaalde kenners vanuit verskillende dissiplines gevoer. Dit word aan die hand van 'n standaard gespreksriglyn gedoen met uitbreidings op bepaalde onderwerpe na gelang van die betrokke respondent se eie bepaalde kundigheidsveld.

As gevolg van die reikwydte van die studie-onderwerp word voorsien dat die diepte van die ondersoek beperk kan wees. Die aard van die ondersoek leen hom, naas beskrywing, ook tot 'n preskriptiewe wyse van hantering van die stof. Waar religie ter sprake kom, word gevolglik sowel godsdienswetenskaplik as teologies besin.

Die hoofstukindelings sien soos volg daar uit:

Hoofstuk 1 skets die agtergrond en bied 'n oorsig oor die onderwerp multikulturaliteit en multireligieusiteit in Suid-Afrika. Dit stel die probleem wat in die studie aan die orde kom asook die werkswyse wat volg. Verder gee dit aandag aan die verskynsel van moraliteit in wyer verband en raak dit die krisis daaromtrent aan in die globale asook Suid-Afrikaanse konteks.

Hoofstuk 2 fokus op die verskynsel van diversiteit as universele gegewens sowel as die praktyk in Suid-Afrika. Verskille tussen mense kan enersyds konflikterend van aard wees, maar andersyds verrykend. Geen samelewing is meer homogeen van aard nie en daarom is dit belangrik om die verskeidenheid te erken, te verstaan en te bestuur. Hier gaan dit egter oor die invloede, hetsy positief of negatief, daarvan op die moraliteit van die samelewing.

Hoofstuk 3 hanteer die verhouding tussen religie en kultuur in tradisionele sowel as kontemporêre sin, multikulturaliteit asook die belang van identiteit. Daar word ook aandag gegee aan die verstaan van spiritualiteit en verskynsels soos sekularisasie en sinkretisme en die invloed daarvan naas dié van religie. Alles word gedoen teen die agtergrond van die besondere voorkoms van diversiteit in die samelewing.

Hoofstuk 4 bou voort op Hoofstuk 3 in dié sin dat dit die insigte ten opsigte van diversiteit as 'n gegewe verder ontleed ten einde by die dinamika daarvan uit te kom. Transformasieprosesse wat hulleself die afgelope twee dekades in Suid-Afrika afgespeel het, het fundamentele veranderinge in die morele denke van die samelewing tot gevolg. Die werklikheid asook die droom van eenheid te midde van diversiteit kom hier aan die orde.

Hoofstuk 5 wil die waarnemings wat tot dusver gemaak is teen dié van kundiges toets. Dit wil die denke en insigte van prominente kenners op die gebied van etiek uit verskillende verwante dissiplines betrek en hul menings in ag neem. Daarom word gekies vir 'n empiriese navorsingsproses. Dit neem die vorm van 'n kwalitatiewe werkswyse aan waar daar aan die hand van bepaalde riglyne gesprekke gevoer word wat dan geïnterpreteer sal word.

Hoofstuk 6 soek na die moontlikheid van 'n nuwe en relevante morele bewussyn. Dit neem so veel as moontlik van die faktore in ag wat tot die waardesisteme van mense en groepe bydra. Die plek en rol hiervan sowel as dié van leiers en meningvormers kry aandag. Morele identiteitsvorming en die invloed van globalisering daarop, word in ag geneem.

Hoofstuk 7 gee beslag aan die eerste van die twee doelstellings van die studie, naamlik die belangrike saak van invloed te midde van diversiteit. Daar word gehandel met die interaktiewe rol van verskillende kulture en godsdienste sowel as nuwe neigings soos sekularisasie, post-moderne strominge en so meer. Dié hoofstuk wil die kuns van saamleef in 'n nuwe era en met nuwe omstandighede ontdek en wel op die etiese vlak van menswees. Dit speel af in die huidige Suid-Afrikaanse konteks.

Hoofstuk 8 handel oor die tweede doelstelling van die studie, naamlik die invloed van die Christelike kerk op die morele oriëntasie van die samelewing. Die huidige

rol van die kerk ten opsigte van morele oriëntasie word omskryf asook die doel en noodsaak daarvan. Verder word daar na die bronne van die geloofsleer gekyk asook die Christelike siening van die mens, die samelewing en die diversiteit van laasgenoemde. Verder wil die hoofstuk afstuur op die hoogtepunt, naamlik die besondere funksie en rol van die kerk ten aansien van die morele oriëntasie van die huidige samelewing.